

Teoria człowieka sowieckiego

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: *Rosja i Rosjanie. Kawały o Rosjanach i Rosji*, dostępny w internecie: dowcipy.pl [dostęp 24.08.2020 r.].
- Źródło: Józef Tischner, *Etyka solidarności i Homo sovieticus*, Kraków 1992, s. 125.
- Źródło: aszw/ gma/, *Aleksijewicz: czerwone imperium odeszło, ale sowiecki człowiek pozostał*, 14.07.2016 r., dostępny w internecie: dzieje.pl [dostęp 24.08.2020 r.].

- Źródło: Aleksander Zinowiew, *Homo sovieticus*. Cytat za: Piotr Wdowiak, *Homo postsovieticus lub Homo sovieticus po latach*, dostępny w internecie: racjonalista.pl [dostęp 24.08.2020 r.].
- Źródło: awl/ jo/ ap/, *Centrum Lewady: 2/3 Rosjan żałuje rozpadu ZSRS*, 19.12.2018 r., dostępny w internecie: dzieje.pl [dostęp 24.08.2020 r.].
- Źródło: Rafał Woś, *Homo sovieticus po latach*, 27.05.2019 r., dostępny w internecie: tygodnikpowszechny.pl [dostęp 24.08.2020 r.].
- Źródło: Józef Tischner, *Spowiedź rewolucjonisty. Czytając „Fenomenologię ducha” Hegla*, Kraków 1993, s. 50.

Teoria człowieka sowieckiego

Źródło: domena publiczna.

“ *Rosja i Rosjanie. Kawały o Rosjanach i Rosji*

– Jakie jest *credo* człowieka sowieckiego?

– Lepiej na wszystko patrzeć przez palce niż przez kraty.

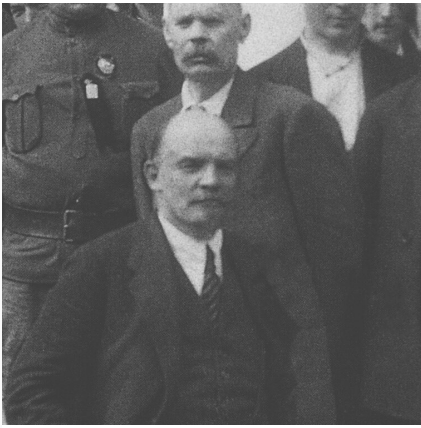
Źródło: *Rosja i Rosjanie. Kawały o Rosjanach i Rosji*, dostępny w internecie: dowcipy.pl [dostęp 24.08.2020 r.].

O człowieku sowieckim – *homo sovieticus*, mówi się o podobnie jak o *homo oeconomicus*, *homo religiosus*, *homo sociologicus*. Kim jest ten typ człowieka? Dlaczego woli patrzeć przez palce niż przez kraty? Czy jest to tylko kolejna teoria, czy też można znaleźć go wśród innych ludzi?

Twoje cele

- Zdefiniujesz pojęcie człowieka sowieckiego.
- Scharakteryzujesz człowieka sowieckiego.
- Przeanalizujesz cechy człowieka sowieckiego w dobie komunizmu i dziś.

Dla zainteresowanych

Komunizm

**Komunizm – teoria
i praktyka**

**Przemiany w Polsce i na
świecie po upadku
komunizmu**

Przeczytaj

Geneza pojęcia *homo sovieticus*

W *Katechizmie rewolucjonisty* Michaił Bakunin lub Siergiej Nieczajew (autorstwo jest kwestią sporną) napisał:

« Rewolucjonista jest człowiekiem straconym dla świata: nie ma ani własnych interesów, ani własnych spraw, ani uczuć, ani przywiązania, ani własności, ani nawet imienia. Wszystko w nim podporządkowane jest jednemu jedynemu celowi, jednej myśli, jednej namiętności – rewolucji.

Według Józefa Darskiego i Michaiła Hellera jest to wstępny szkic człowieka sowieckiego (*homo sovieticus*).

Z kolei Leszek Kołakowski uważa, że ważną pozycją, która rozpoczęła proces kształtowania *homo sovieticus*, jest *Krótki kurs historii WKP*. Praca ta, opublikowana po raz pierwszy w 1938 r., przedstawia historię sowieckiej partii komunistycznej, gloryfikując dokonania Włodzimierza Lenina i Józefa Stalina oraz zakłamując historię ZSRS. Według Kołakowskiego, to zafałszowania zawarte w tej publikacji rozpoczęły proces kształtowania człowieka sowieckiego.

Samo pojęcie zostało po raz pierwszy użyte przez Aleksandra Zinowiewa, emigracyjnego pisarza i socjologa, w wydanej w roku 1982 pracy pod tym samym tytułem. Podjął się w niej analizy mentalności sowieckich emigrantów przebywających we Francji, według niego „skażonych komunizmem”.

Cechy charakterystyczne człowieka sowieckiego

Po opublikowaniu książki Zinowiewa pojęcie *homo sovieticus* weszło na stałe do słownika pojęć ideologicznych. Przybrało ono dwa znaczenia:

1. Dla władz bloku ludowo-demokratycznego był to niemal bohater, przykładowy obywatel i budowniczy państwa, bezgranicznie oddany socjalistycznej, wielonarodowościowej ojczyźnie, opisany w dziełach literatury i przedstawiany w filmach sowieckich (np. *Pierwszy nauczyciel* z 1965 r. czy *Skrzypce pioniera* z 1971 r.).

Takich obywateli należało kształtować w bloku państw demokracji ludowej w kolejnych pokoleniach. Dzieci i młodzież miały być wychowywane w duchu komunizmu, aby w kolejnych pokoleniach pracować dla systemu i go doskonalić.

2. W drugim znaczeniu człowieka sowieckiego (w skrócie nazwanego „homosos” i „sowok”) charakteryzuje złość, agresja, zniecierpliwienie, zawiść, pasywność i podporządkowanie kolektywowi. Zinowiew pisze, mając na myśli emigrantów z ZSRS na Zachodzie:

((Aleksander Zinowiew

Homo sovieticus

Homosos przyzwyczajony jest do marnego życia, ciągle oczekuje czegoś gorszego od losu i z pokorą przyjmuje wszelkie decyzje władzy. Wiele doświadczeń homososa zdobyte w warunkach społeczeństwa totalitarnego są bardzo przydatne w jego życiu na Zachodzie.

Źródło: Aleksander Zinowiew, *Homo sovieticus*. Cytat za: Piotr Wdowiak, *Homo postsovieticus lub Homo sovieticus po latach*, dostępny w internecie: racjonalista.pl [dostęp 24.08.2020 r.].

Nieco inaczej człowieka sowieckiego opisuje ks. Józef Tischner, który rozwinął w Polsce koncepcję *homo sovieticus*:

((Józef Tischner

Etyka solidarności i Homo sovieticus

Homo sovieticus to zniewolony przez system komunistyczny klient komunizmu – żywił się towarami, jakie komunizm mu oferował. (...) Gdy komunizm przestał zaspokajać jego nadzieje i potrzeby, *homo sovieticus* wziął udział w buncie. Przyczynił się w mniejszym lub większym stopniu do tego, że miejsce komunistów zajęli inni ludzie – zwolennicy „kapitalizmu”. Ale oto powstał paradoks. *Homo sovieticus* wymaga teraz od nowych „kapitalistów”, by zaspokajali te potrzeby, których nie zdołali zaspokoić komuniści. Jest on jak niewolnik, który po wyzwoleniu z jednej niewoli czym prędzej szuka sobie drugiej. *Homo sovieticus* to postkomunistyczna forma „ucieczki od wolności”, którą kiedyś opisał Erich Fromm.

Źródło: Józef Tischner, *Etyka solidarności i Homo sovieticus*, Kraków 1992, s. 125.

Mimo ubóstwa i terroru, jakie zgotował społeczeństwu komunizm, *homo sovieticus* nadal uważa tę ideologię za najlepszy ustrój.

Źródło: domena publiczna.

Biorąc pod uwagę powyższe wypowiedzi, człowiekowi sowieckiemu przypisuje się wiele negatywnych cech.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Człowiek sowiecki współcześnie

((aszw/ gma/

Aleksijewicz: czerwone imperium odeszło, ale sowiecki człowiek pozostał

W rosyjskim społeczeństwie mamy do czynienia z ruskim człowiekiem, który od ponad stu lat chowany jest w kulcie wojny. Tu nigdy nie było dostatku, nigdy nie było ważne, aby zwykły człowiek mógł dobrze żyć. O wiele ważniejsze było, żeby kraj był wielki i naszpikowany raketami. Człowiek sowiecki był przez kilkadziesiąt dekad okłamywany, a potem, po pieriestrojce, systematycznie okradany. Dlatego to bardzo bezwzględny i agresywny typ człowieka.

Źródło: aszw/ gma/, *Aleksijewicz: czerwone imperium odeszło, ale sowiecki człowiek pozostał*, 14.07.2016 r., dostępny w internecie: dzieje.pl [dostęp 24.08.2020 r.].

Swietłana Aleksijewicz, reporterka, laureatka Nagrody Nobla w dziedzinie literatury i wielu innych nagród, uważa, że człowiek sowiecki pozostał. W książce *Czasy secondhand. Koniec czerwonego człowieka* opisuje historie kilkudziesięciu osób, które łączy to, że nadal wierzą w komunizm. Jej bohaterowie i ich rodziny doświadczyli wielu cierpień, a mimo to nadal twierdzą, że komunizm jest wspaniały. Uważają ten ustrój za bardziej sprawiedliwy od kapitalizmu. Nie potrafią odnaleźć się w nowym systemie, żyją biednie i zazdroszczą tym, którym się udało. Nie zaakceptowali pierestrojki. Według Aleksijewicz, nadal żyją w duchu wojny, nawet w czasach pokoju akceptują wojskowy rygor, a nawet go kochają. Nie dostrzegają też tego, że żyją jak niewolnicy, a co ważniejsze, nawet nie śnią o wolności.

((aszw/ gma/

Aleksijewicz: czerwone imperium odeszło, ale sowiecki człowiek pozostał

Jeden z rozmówców Aleksijewicz, wykładowca uniwersytecki, zauważa, że w Rosji o ZSRR myśli się z coraz większym sentymentem: „Połowa młodych ludzi między 19. a 30. rokiem życia uważa Stalina za *największego polityka*. Znowu w modzie jest wszystko, co *radzieckie*”. Na przykład radzieckie kawiarnie o radzieckich nazwach, z radzieckimi daniami w karcie. (...) Odradzają się stare idee: wielkiego imperium, żelaznej ręki, własnej, odrębnej drogi Rosji. Przywrócono hymn radziecki, istnieje Komsomoł, tyle że nazywa się Nasi; jest i partia władzy, kopiująca partię komunistyczną. Prezydent ma absolutną władzę sekretarza generalnego...

Źródło: aszw/ gma/, *Aleksijewicz: czerwone imperium odeszło, ale sowiecki człowiek pozostał*, 14.07.2016 r., dostępny w internecie: dzieje.pl [dostęp 24.08.2020 r.].

Słownik

homo sovieticus

człowiek sowiecki, którego postawa kształtowana była od najmłodszych lat w duchu ideologii komunistycznej

ZSRS

Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich (dawniej nazywany także ZSRR – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich), państwo istniejące od 1922 do 1991 r.

Film

Polecenie 1

Zapoznaj się z filmem i wykonaj polecenia.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1BsZkfa7>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału Homo sovieticus - kto to taki?

Ćwiczenie 1

Znajdź w literaturze przykłady bohaterów wpisujących się w kanon człowieka sowieckiego.

Ćwiczenie 2

Zajmij stanowisko: czy współczesny Polak jest przedstawicielem *homo sovieticus*? Swoje zdanie uzasadnij minimum dwoma argumentami.

Stanowisko:

Uzasadnienie:

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Dokończ zdanie.

Autorem pojęcia *homo sovieticus* jest...

Józef Tischner.

Leszek Kołakowski.

Michał Heller.

Aleksandr Zinowiew.

Ćwiczenie 2

Wskaż cechy, które są typowe dla człowieka sowieckiego.

brak inicjatywy

optymizm

szczerść

roszczeniowość

Ćwiczenie 3

Zaznacz, które stwierdzenie jest prawdziwe, a które fałszywe.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Człowiek sowiecki podporządkowywał się bezkrytycznie poleceniom władzy.	☐	☐
<i>Homo sovieticus</i> był i jest kreatywny w rozwiązywaniu problemów.	☐	☐
Naturalnym środowiskiem życia <i>homo sovieticus</i> jest międzynarodowa korporacja.	☐	☐
Według Swietłany Aleksijewicz człowiek sowiecki nadal jest obecny w osobowości współczesnych Rosjan.	☐	☐

Ćwiczenie 4

Połącz osoby z opisem biograficznym.

Józef Tischner

Polak, ksiądz katolicki, filozof, profesor PAT, Kawaler Orderu Orła Białego, autor m.in. *Etyki solidarności* i *Historii filozofii po góralsku*

Michał Heller

pół Ukrainka, pół Białorusinka, dziennikarka, laureatka Nagrody Nobla w dziedzinie literatury w 2015 r., autorka książki *Czasy secondhand. Koniec czerwonego człowieka*

Aleksandr Zinowiew

Rosjanin, historyk specjalizujący się w badaniu dziejów ZSRS i Rosji, profesor Sorbony, autor m.in. *Maszyn i śrubek*

Swietłana Aleksijewicz

Rosjanin, socjolog, filozof, wydalony z ZSRS w 1976 r., autor pojęcia *homo sovieticus*

Zapoznaj się z tekstem i wykonaj polecenie.

((awl/ jo/ ap/

Centrum Lewady: 2/3 Rosjan żałuje rozpadu ZSRS

Liczba Rosjan, którzy żałują rozpadu ZSRR, sięga 66 procent i jest to najwyższy poziom od dekady – podał niezależny ośrodek badania opinii publicznej Centrum Lewady. Eksperci ośrodka łączą wzrost nostalgii za ZSRS z podniesieniem w Rosji wieku emerytalnego. (...)

Na pytanie, z jakiego powodu żałują rozpadu ZSRR, Rosjanie najczęściej wskazują, że zakończył się wspólny system gospodarczy. Na tę okoliczność wskazuje 52 procent respondentów. Ponad jedna trzecia – 36 proc. – przyznaje, że rozpad ZSRR pozbawił ich poczucia przynależności do mocarstwa.

Jak zauważył w środę dziennik „Wiedomosti”, który opublikował wyniki sondażu, Rosjanie o wspólnej w latach ZSRR gospodarce wspominają najczęściej w okresach trudności ekonomicznych, a gdy gospodarka radzi sobie dobrze, częściej odwołują się do utraconego poczucia przynależności do mocarstwa.

Najczęściej żałują rozpadu ZSRR osoby w wieku powyżej 55 lat. Jednak z badania wynika, że takie nastroje w ciągu ostatnich dwóch lat rosą też wśród młodzieży w wieku 18–24 lat. Socjolog ostrzegają przed takimi nastrojami. (...)

Eksperti wskazują na rolę reformy emerytalnej wprowadzanej przez władze Rosji, we wzmocnieniu nostalgii za ZSRR. Jak ocenia Pipija, podniesienie wieku emerytalnego wyzwoliło te nastroje, które i tak są silne wśród starszych wiekiem Rosjan. Zdaniem Makarkina „z powodu

reformy emerytalnej ludzie znów zaczęli idealizować kraj, w którym na emeryturę przechodziło się wcześniej, a za świadczenia można było jakoś przeżyć”. Zmiany emerytalne są dla Rosjan nie tylko szokiem samym w sobie, ale też są wskaźnikiem demontowania państwa socjalnego, z którym Rosjanom kojarzy się ZSRR – zauważył ekspert.

Źródło: awl/ jo/ ap/, *Centrum Lewady: 2/3 Rosjan żałuje rozpadu ZSRS*, 19.12.2018 r., dostępny w internecie: dzieje.pl [dostęp 24.08.2020 r.].

Podaj powody, dla których Rosjanie tęsknią za ZSRS.

Zapoznaj się z tekstem i wykonaj polecenie.

((Józef Tischner

Spowiedź rewolucjonisty. Czytając „Fenomenologię ducha” Hegla

(...) jestem niewolnikiem, który został pozbawiony własności. Ja nie mam chleba, chleb jest w rękach pana. A pan mówi: dam ci chleb, ale najpierw zrób mi stół. I ja to robię. Stół nie jest mi potrzebny, jest potrzebny panu, ale ja mimo to robię stół ze względu na głód i chleb. Robiąc stół, hamuję pożądanie. Na tym polega praca. Między chwilą odczucia pożądania a chwilą jego zaspokojenia jest czas poświęceń. Poświęcam się dla czegoś i dla kogoś. Poza tym „czymś” i tym „kimś” kryje się jednak dobro – mniej lub bardziej – powszechnie zobowiązujące. I to jest najważniejsze. Właśnie to dobro, w imię którego dokonuje się hamowanie pożądań.

Źródło: Józef Tischner, *Spowiedź rewolucjonisty. Czytając „Fenomenologię ducha” Hegla*, Kraków 1993, s. 50.

Podaj cechy „homo sovieticus” opisane w tekście.

Zapoznaj się z tekstem i wykonaj polecenie.

((Rafał Woś

Homo sovieticus po latach

Telewizja – wciąż kontrolowana przez ludzi Mazowieckiego – stoi dla Tischnera otworem, a ksiądz korzysta z zaproszenia. Występuje z ostrym publicystycznym komentarzem. Mówi: „Wybory są dla mnie przede wszystkim dniem pewnej prawdy. Oto w tym dniu ujawnił swą obecność między nami *homo sovieticus* – człowiek sowiecki. W ostatnią niedzielę pokazał swoją prawdziwą twarz”. Po czym znów daje opis: *sovieticus* to ten Polak, który kiedyś ustawił się przed straganem z obietnicami komunistów.

Popierał komunizm dopóty, dopóki na straganie był towar. A kiedy się skończył, podniósł bunt. Teraz stragan został wymieniony. Ale *sovieticus* wciąż się domaga. Tym razem od ludzi Solidarności, którzy stanęli za ladą. Ten bezwolny i interesowny *sovieticus* jest zakałą polskiej demokracji. Skłonny zaakceptować każdego proroka, który obieca mu pewną bezodpowiedzialność i pewien stopień konsumpcji. Może podpalić katedrę, byle sobie przy tym ogniu usmażyć jajecznicę.

Źródło: Rafał Woś, *Homo sovieticus po latach*, 27.05.2019 r., dostępny w internecie: tygodnikpowszechny.pl [dostęp 24.08.2020 r.].

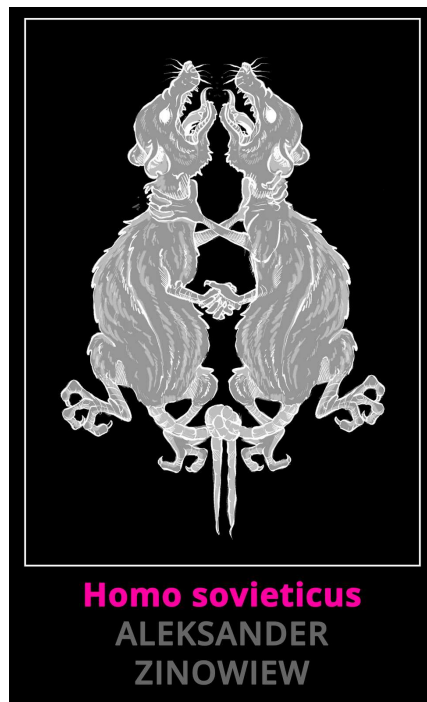
Wyjaśnij, dlaczego ks. Józef Tischner dostrzega u Polaków cechy „homo sovieticus”.

Ćwiczenie 8

Zapoznaj się z ilustracją i wykonaj ćwiczenie.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Wyjaśnij, co łączy pokazane na okładce zwierzęta z tytułem książki.

Dla nauczyciela

Autorka: Małgorzata Krzeszowska

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie

Temat: Teoria człowieka sowieckiego

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

III. Struktura społeczna i problemy społeczne.

Uczeń:

5) rozważa zasadność teorii „człowieka sowieckiego” (bierność, roszczeniowość wobec państwa), odnosząc się do konkretnych współczesnych przykładów.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- definiuje pojęcie człowieka sowieckiego;
- charakteryzuje człowieka sowieckiego;
- analizuje, czy współczesny Polak ma w sobie cechy *homo sovieticus*.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- mapa myśli;
- metoda plakatu;
- rozmowa nauczająca.

Formy zajęć:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu, słuchawki;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- kartki A3, pisaki.

Przebieg zajęć:

Faza wstępna

1. Przedstawienie tematu i celów zajęć.
2. Uczniowie na tablicy zapisują pojęcie *komunizm*. Następnie przypominają sobie wszystko, co wiedzą na ten temat, i tworzą na tablicy mapę myśli. Na koniec podkreślają pojęcia, które odnoszą się do mentalności człowieka.

Faza realizacyjna

1. Uczniowie zapoznają się z treścią lekcji, a następnie krótko omawiają genezę pojęcia *homo sovieticus*. Następnie wykonują ćwiczenia 1 i 2 z e-materiału.
2. Następuje podział na dwie grupy. Uczniowie zapoznają się z filmem, przy czym jedna grupa zwraca uwagę na historyczne ujęcie człowieka sowieckiego, a druga – na współczesne.
3. Uczniowie w grupach wykonują plakaty przedstawiające cechy człowieka sowieckiego (wzór plakatu w załączniku): jedna w ujęciu historycznych, a druga – współczesnym. Wyniki pracy prezentowany jest na forum, po czym krótko porównują cechy jednego i drugiego. Na koniec wybrana osoba formułuje wnioski.
4. Następnie odbywa się krótka dyskusja: „Czy współczesny Polak jest przedstawicielem *homo sovieticus*?”. Uczniowie wypowiadają się na ten temat, a wnioski zamieszczają w ćwiczeniu 2 do filmu.

Faza podsumowująca

1. Uczniowie dokończają zdanie : „*Homo sovieticus* jest jak... ponieważ...”.

Praca domowa:

Uczniowie wykonują pozostałe ćwiczenia z e-materiału.

Materiały pomocnicze:

Wzór plakatu:

Źródło: Fundacja Szkoła z Klasą, licencja: CC BY-SA 3.0.

Plik o rozmiarze 799.30 KB w języku polskim

Piotr Wdowiak, *Homo postsovieticus lub Homo sovieticus po latach*, racjonalista.pl.

Józef Tischner, *Etyka solidarności i Homo sovieticus*, Kraków 1992.

aszw/ gma/, *Aleksijewicz: czerwone imperium odeszło, ale sowiecki człowiek pozostał*, dzieje.pl.

aw1/ jo/ ap/, *Centrum Lewady: 2/3 Rosjan żałuje rozpadu ZSRS*, dzieje.pl.

Józef Tischner, *Spowiedź rewolucjonisty. Czytając „Fenomenologię ducha” Hegla*, Kraków 1993.

Rafał Woś, *Homo sovieticus po latach*, tygodnikpowszechny.pl.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Po zapoznaniu się z multimedium uczniowie mogą przygotować krótki referat na temat człowieka sowieckiego.